

Tóth István György: Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon

Szerkesztette: Horváth Zita, Tóth Péter
Balassi Kiadó, Budapest, 2007. 427
old., 3300 Ft

Hosszú évek anyaggyűjtése és egy forráskiadvány-sorozat után, a szerző halálát követően jelent meg Tóth István György kutatásainak gyűjteményes kötete. A szerző életében közzétett tanulmányokból utólag megszerkesztett könyv azon hosszan tartó történetírói érdeklődés gyümölcse, amely a katolikus missziók római forrásanyagát érintő kutatómunkával kezdődött. Benda Kálmán, amikor belevágott a moldvai csángó oklevéltárak anyagának összegyűjtésébe, kutatói teameet szervezett maga köré, amelynek szerzőnk is a tagja lett. Benda halálával Tóth örökölte meg az addig feltárt iratanyagot, vele együtt a kutatások folytatásának, az eredmények publikálásának feladatát. A moldvai térség missziós történetét túl szűknek érezve Tóth az egész valamikori történeti Magyarország területére kiterjesztette vizsgálódásai hatókörét. Ragaszkodott azonban ahhoz, hogy a források összegyűjtése és publikálása álljon ezután is előtérben. Elsőként részt vett Benda forrásgyűjtésének sajtó alá rendezésében (*Moldvai csángó-magyar okmánytár*. Szerk. Benda Kálmán. Összeáll. Benda Kálmán – Kenéz Gyöző – Jászay Magda – Tóth István György. Bp., 1989–2003.). Majd folyamatosan publikálta A Római Hittérítés Szent Kongregációjához küldött jelentések és utasítások gazdag anyagát, 1142 okmányt téve hozzáférhetővé a katolikus missziók megindításától a poszerováci békéig bezáróan (*Litterae Missionarium de Hungaria et Transilvania [1572–1717]*. I–II. Szerk. István György Tóth. METEM, Róma–Bp., 2002.; III–IV. METEM, Róma–Bp., 2005.). A dokumentumok többsége a Sacra Congregazione de Propaganda Fide levéltárából, kisebbik része a konventuális ferences rend római központi

levéltárából és a Vatikáni Titkos Levéltárból, valamint a jezsuita rend központi római levéltárából származik.

Szinte lehetetlen a három részre szakadt Magyarországon működő misszionáriusok iratainak elhatárolása a környező országok anyagától. Amíg ugyanis a királyi országrész a Habsburg Birodalmon keresztül kapcsolódott Rómához, addig a Szepesség és Moldva missziói Lengyelországhoz, valamint az Erdélyi Fejedelemséghez kötődtek szoros szálakkal. A sok külön államra és régióra széteső Itáliából érkező hittérítőkön kívül bosnyák, horvát, dalmát, szlovén, román, örmény, albán, lengyel, görög, máltai, német, osztrák, cseh és németalföldi misszionáriusok is felbukkannak az országban. Ez tehát egy hamisítatlan kelet- és közép-európai történet.

A rendszerváltás után felgyorsultak a témában végzett római levéltári kutatások. Olyan új, szakmailag felkészült történész-nemzedék lépett a csatasorba, amely az addig elhanyagolt római levéltári forráshelyeket, főleg a Propaganda Kongregáció missziós leveleit kezdte feltárni (Baán István, Fazekas István, Tusor Péter, Molnár Antal, Sávai János, Végshő Tamás Kovács Bálint). Hamarosan forráskiadványok, monográfiák, cikkek garadája került ki a kezük alól.

Tóth István György könyvének anyagát a szerkesztők három átfogó fejezetbe rendezték: az első rész a török hódoltság korával, a második a királyság és Erdély területén ténykedő missziókkal foglalkozik, a harmadik pedig a szerzetesrendek missziós tevékenységével.

A *Raguzai Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora 1581–1582* című nyitó fejezetben elemzett forrásokból az ország olyan területeinek a missziótörténetére vetül fény, melyet a szakirodalom hagyományosan többségében folytonos hódoltsági protestáns területként határozott meg eddig. Tóth bebizonyítja, nemcsak egyes foltok, mint Szeged vagy Gyöngyös vidéke, de egész területek maradtak tartósan katolikusnak vagy vegyes vallásúnak, s ugyanakkor nem volt ritka e területeken az ortodox vagy a mohamedán hívek jelenléte sem.

Amiből nem következik, hogy ne fejlődött volna ki Magyarországon

a reformáció (lásd Heinz Schilling Németországra vonatkozó elméletét), csupán mert nem következett be az országban egyetemlegesen a protestáns konfesszionalizáció úgy, hogy az élet minden területét áthassa és szabályozza. Tóth kutatásai szerint már a XVI. században megindult a katolikus ellenhatás, és párhuzamosság volt megfigyelhető a katolikus és a protestáns jelenlétben. Ez, mint a szerző ismételt hangsúlyozza, a főként a XVII. században, túlnyomórészt a század harmincas éveiben megélenkülő missziós tevékenység eredménye is egyúttal. Tóth számba veszi a hódoltsági időszak missziós püspökeit, kiemelt figyelmet szentel Matteo Benlich bosnyák ferences püspök 1653–1673 közötti térítő útjainak.

A vallási-etnikai szempontból különösen színes egykori magyar Délvidéki Főkapitánysági központ, Temesvár (katolikus) lakosságának etnikai változékonyágát ragadja meg a *Katolikus misszionáriusok a hódolt Temesváron* című fejezet. „Az egymást követő misszionáriusok beszámolóiból jól kirajzolódik az a folyamat, ahogy a Temesváron élő katolikus közösség összezsugorodott és átalakult. A temesvári magyar katolikus polgárság helyére délszlávok jöttek, magában a városban a raguzai kereskedők alkották a katolikus lakosság legfontosabb részét.” (103. old.) Erősen megcsappant ugyanakkor a magyar lakosság protestánsokhoz húzó része az 1550-es évek elején, amikor Petrovics Péter udvara elköltözött. Egy 1613-as jelentés alapján a szerző arra következtet, hogy ez időre teljesen eltűntek a városból a protestánsok, ami az etnikai viszonyok változásának is az egyik döntő oka.

A kötet egy további tanulmánya a felszabadító háborúk utáni utolsó misszionáriust, Raguzai Lajost állítja elének. Raguzai kulcsszerepet töltött be a magyar hódoltsági területek délről kiinduló missziójában. A muszlim államhatalom és a megtérítendő protestáns és keleti egyház szervezete kifejezetten ellenségesen fogadta a Raguzai felőli kulturális terjeszkedést, amelynek a török hatalom által a Balkánon megtúrt ferencesek is útjában álltak. „A raguzai kereskedőkre támaszkodó raguzai misszionáriusok

és a magyarországi hódoltság falvai kiváltságaik alapján saját kizárólagos vadászterületüknek tekintő bosnyák ferences misszionáriusok közötti elszánt küzdelem végigkísérte a hódoltsági katolikus egyház történetét – ugyanúgy megtaláljuk ezt a harcot a 16. század végén, mint a 18. század elején, a magyarországi török uralom első éveiben.” (120. old.)

A kötet második fő fejezetébe foglalt tanulmányok a Királyi Magyarország és Erdély misszióinak történetét ecsetelik. Az *Olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon és Erdélyben* címmel a sajátos olasz mentalitást, valamint az egyes missziók közötti kulturális harc kirívó eseteit mutatja be a szerző. *A székelyföldi katolikusok első népszámlálása* címmel pedig Szalinai István bosnyák ferences 1638. évi vizitációját dolgozza fel kimerítően.

A kötet legtöbb vitára ösztönző, új elméleti megközelítést körvonalazó fejezete a *Hittérítés vallásszabadság nélkül. Olasz misszionáriusok és magyar nemesurak a 17. századi Magyarországon* címet viseli. Tóth tézise szerint: „Magyarországon nem a misszionáriusok munkája nyomán lett többségi felekezet a katolicizmus. A földesurak által erőszakkal elfoglalt templomok, előzőtt prédikátorok azonban egyedül még nem biztosították a katolicizmus győzelmét. Az ily módon »megtisztított« terepen csak a misszionáriusok meggyőzésen alapuló munkája biztosíthatta a római vallás tartós győzelmét. Erre utalnak az Esterházy Miklós nádor fraknoi–kismartoni, frissen rekatolizált uradalmában megkérdőzött jobbágyok feleletei is: bár szinte semmit sem ismertek akár az eddigi evangélikus felekezetük, akár a rájuk kényszerített katolikus vallás tanításai közül, a parasztok ragaszkodtak, amennyire tudtak, az »apjuk vallásához«. Sok tanú pedig a jobbágyok mentalitására igen jellemző módon ismételte, hogy ő a felekezet megváltoztatásában »sem első, sem utolsó nem akar lenni.«” (206. old.) – olvasható a fejezet összefoglalójában.

A hazai történészek nem teljesen osztják azonban Tóth idézett álláspontját; legyen szó a XVI. századi reformáció elterjedéséről vagy a XVII. századi katolizációról, sohasem az erőszakot, bár erre mindig bőven

akadt példa, hanem a lelki indíttatású meggyőzést tekintik elsődlegesnek (Péter Katalin: *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. Ráday Gyűjtemény, Bp., 1995.; Uő: *A reformáció: kényszer vagy választás?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2004.). Saját kutatási eredményeim is Péter véleményét támasztják alá (Őze Sándor: *A határ és a határtalan. Identitáselemek vizsgálata a 16. századi magyar ütközőzóna népességénél*. METEM, Bp., 2006).

Tóth István György fő kutatási témájába vág a *Könyv és misszionárius a 17. századi Magyarországon és Erdélyben* című fejezet. Nyilvánvaló, ha a misszionárius nem képes anyanyelvén megszólítani a közösséget, nem nyílik esélye arra, hogy a közelebbe férközhessen. Ezért is táplál Tóth kétségeket az olasz vándormisszionáriusok tevékenységének eredményességével kapcsolatban, jóllehet az akkori világ legfejlettebb kultúráját képviselő itáliai hittérítők a könyvkultúra révén némi hatást mégiscsak gyakoroltak a vidéki nemesi udvarokra és polgári háztartásokra.

A kötet harmadik fő fejezete a szerzetesrendek misszióbeli szerepét domborítja ki. Színes világot jelenít meg a *Bosnyák ferencesek a hódoltsági misszióban* című fejezet, bemutatva a folyton úton lévő szerzeteseket. Fegyveresen és lovon utazva voltak kénytelenek elviselni a balkáni kolostoraikba betörő, „ajándékot” követelő janicsárokat, akik lerészegedve gyakran garázdálkodtak, esetenként erőszakoskodtak és fajtalanokdni próbáltak velük. Nem hiányzott viszont e szerzeteseknél az a fejlett kapcsolatrendszer sem, amely összekötötte őket az oszmán hatóságokkal, s amelyet a protestánsokhoz, továbbá a másfajta katolikus missziós társaikhoz fűződő viszonyukban is sikerrel kamatoztathattak. Példák sora szól erről a könyvben. Ezt az esetet érzékelteti az a történet is, amelyikben missziós ellenfelét muszlim rokonával akarta elvitetni egy keresztény pap, vagy az, amelyikben a kényszerből megkeresztelt szerzetes oszmán tisztviselő sógora menteti fel a mohamedán hit kötelezettségei alól.

A katolikus szerzetesek szinte háborúskodtak az ortodoxok vallási

vezetőivel: nemcsak zaklatták őket missziós tevékenységüket végezve, hanem a joghatóságukat is ki szeretnék volna terjeszteni rájuk. A Balkánon a „muszlimok, a katolikusok és a görögkeletiek tehát egy-egy családban egymás mellett éltek, ami a vallások tarka keveredését eredményezi a mindennapokban” (301. old.).

E ponton felvetődik a kérdés: mennyire motiválta ezen nyelvi, vallási Babel körülményei közt az oszmán hivatalnokokat a vallási-etnikai ügyek kavalkádjában a rendszer fenntartásához egyébként elengedhetetlen megvesztegethetőség? Milyen mértékben felelős a dolgok alakulásáért a korrupt helyi tisztviselők, midőn az iszlám jogban a más felekezetű (a zimmi) lakosságot egyébként megilleti a felekezeti-etnikai önkormányzatiság joga; és mennyire központilag irányították azokat az akciókat, amelyek a vallási-önkormányzati, egyházi-világi vezetők rendszeres megalázását, rabságba hurcolását eredményezték azon kifejezett céllal „hogy tudják, hol a helyük”? Tóth bőven idézi a török hatóságok és a misszionáriusok összeütközéseiről tudósító jelentéseket. Bár az előbbieket számára a misszionárius valóban veszélyforrást jelenthetett, mivel térítési szándékával megzavarta az addigi nyugalmat. Ennek ellenére továbbra is fenntartom az e kérdésben vallott korábbi álláspontomat, miszerint nem kerülhetett volna sor a szóban forgó akciókra a központi hatalom tudta nélkül. Mindez egy meghatározott terv, egy hosszú távra szóló viselkedési kódex részét alkotta, amely a népesség iszlamizációját célozta.

„A bosnyák ferencesek missziója ott ért el eredményeket, ahol számottevő lakosságra támaszkodhatott. Moldvából és Erdélyből kiszorultak. Bulgáriában azonban rendkívül sikeres [...]. A magyarországi török hódoltságban a törökökkel ápolt jó kapcsolataik és az egyre népesebb délszláv lakosság miatt a boszniai ferencesek missziója igen eredményes volt, a Hitterjesztés Szent Kongregációja által támogatott valamennyi hódoltsági missziós kezdeményezés közül a bosnyák ferences misszionáriusok térítők munkája volt a leghatásosabb. A magyarországi hódoltsági misszió a boszniai provincia szerzeteseinek csak mintegy

együtizedét »foglalkoztatta«, de a török uralom alatti magyar egyházmegyéek számára ez a külső segítség életfontosságú volt» (309. old.) – szól a szerző értékelése. A missziók az ország területén egyre feljebb nyomuló, a hódoltsági területek népességének mintegy a negyedét-harmadát kitevő délszláv népesség lelki gondozására helyezték inkább a hangsúlyt, jóllehet a figyelmük ekkor sem az ortodox vagy a muszlim többség felé fordult. Az ő soraikban vajmi kevés hatásuk volt a szerzeteseknek. A törökhöz kötődő, nagy létszámú csoportjuk a felszabadító háborúk nyomán azonban kiszorult az országból.

Kétségesnek tűnik szememben az a Tóth által is osztott nézet, amely döntő befolyást tulajdonít a misszióknak a hódoltság protestáns és katolikus magyarságára nézve. Ezt a tézist bizonygatja a szerző a *Domonkos misszionáriusok a törökkori Magyarországon és Moldvában. A remeterend vándormisszionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642–1677)* című fejezetben. Ha a misszió, a korábban már érintett nyelvi-kulturális meghatározók miatt is, főként csak délszláv körzetben tudott terjeszkedni, milyen esélye nyílt akkor a magyar hódoltságban domináns protestáns és magyar ajkú lakosság tényleges befolyásolására? A római központi szervek ugyanis mind Moldvába, mind Felső-Magyarországra többnyire olasz vagy lengyel ajkú misszionáriusokat küldtek; ők, még ha több nyelven beszélő közösségek éltek is itt, legfeljebb a román (az ortodox) népességre vagy az északi szláv (szlovák) lakosságra lehettek bizonyos hatással. A problémát már Benda Kálmán is érzékeltette. Forráskiadványából kitűnik, hogy a katolikus csángók szintén magyar papokat kértek, jóllehet többnyire kizárólag román nyelven beszélő olaszokat kaptak végül.

De miért nem képezett vajon nagyobb számban magyar nyelvű misszionáriusokat Róma? Ezzel ugyanis számottevően hozzájárult a magyar nyelv térvesztéséhez a régióban. Tóth válasza így szól: az oszmán hatalom egyedül a raguzai és a bosnyák ferences szálakon keresztül volt hajlandó a katolicizmussal való érintkezésre a hódoltsági magyar területe-

ken. Továbbá a királyi Magyarország hivatalosan kinevezett, a hódoltságbeli egyházmegyéektől azonban távol élő magyar püspökei nem ismerték el az erre a területre szintén kinevezett missziós püspökök joghatóságát. A „menekült” magyar egyházmegyéek vezetői éppoly ellenszenvvel viselkedtek a missziók iránt, mint a Habsburg uralkodó, úgy tekintvén rájuk, mint akik készek lemondani vagy egyáltalán el sem ismerni a Szent István-i korona állami és egyházi joghatóságát és kulturális kötődését ehhez a területhez; s az sem áll nagyon távol tőlük, hogy a generációk óta fennálló muszlim többség feltételeihez igazítsák a tényleges életviszonyokat.

A balkáni szlávok életében ugyanis a mohamedán korszak – a magyaroktól eltérően – már huzamosabb ideje létezett, megszokott közeggé is vált, amelyben immár némi biztonsággal mozogtak. Ilyen körülmények között a várakozás szintjén sem merült fel bennük, hogy a hátuk mögött álló keresztény Európa segítséget nyújthat a töröktől való megszabaduláshoz. A mohamedán hatalmi berendezkedést a legkevésbé sem kívánták megkérdőjelezni, inkább igyekeztek hozzáidomulni és átvészelni. Ennek eredményeként a Magyarországon sem egészen ismeretlen gazdasági és kulturális terjeszkedésre adódott számukra lehetőség egy szigorúan szláv közeg keretei között. A muszlim és az ekként terjeszkedő szláv világ szoros összefonódott tehát, lett légyen szó mohamedán, ortodox, vagy éppen római katolikus vallású, a délszláv nyelvi kultúrából a magyar hódoltsági területre érkező személyről. A magyar püspökök a hódoltságot ugyanakkor továbbra is a Magyar Királyság részeként tartották számon, amiből áthidalhatatlan ellentétek fakadtak.

Hasonló következtetésekre jut Tóth a nem délszláv, vagyis az olasz misszionáriusok esetében is. „A Magyarországra érkezett olasz misszionáriusok és a magyarok térképzeete teljesen különböző volt. A három részre szakadt Magyarország Róma számára két nagy régióhoz tartozott. Rómában a török hódoltságban az Oszmán Birodalom balkáni területének északi kitérkedését látták. Ugyanakkor a Királyi Magyarország, akárcsak

Csehország, számukra a Habsburg Birodalomnak, azaz a német területeknek része volt. Ezért azután az olasz hittérítők a szomszédos magyarországi mezővárosokban járva, a levelek szerint hol »in Germania«, hol »in Turcia« misszióztak. Az eltérő szemlélet azután egészen a török hódoltság végéig számos konfliktus forrása lett a pápaság és a magyar püspökök között.” (167. old.) A török kiverését követően visszaállt a magyar püspökök által legitimnek tartott szisztéma. A helyben, a terepen dolgozó misszionáriusok aligha számíthattak tehát ezen egyházi hatóságok segítségére. Ez a helyzet az ország déli területeinek a magyar állam intézményrendszerétől való későbbi elidegenedését és elszakadását vetítette előre.

A könyv utolsó fejezetében (*A Szent-szék Magyarország-képének változásai a 17. században*) a szerző a Hitterjesztés Szent Kongregációjának Róma- és italcenrikus álláspontját ismerteti, amely Magyarországot illetően mind történeti, mind földrajzi tekintetben felettebb hiányos ismereteken alapult. Urbano Cerri és Francesco Igoi az 1620-as és az 1660-as években keletkezett jelentéseikben egyaránt foglalkoztak Magyarországgal. Amíg azonban a Pázmány Péter Rómába küldött jelentéseire támaszkodó Igoi egységként ábrázolja az immár darabjaira hullott országot, addig Cerri a XVII. század második felében három különálló államként tekint rá. Viszont mindketten elválnak tőle Horvátországot és Szlavóniát mint a hajdani Illíria részét, melyet immár külön országgént kezelnek. Cerri ráadásul a Szepességet is ide csatolja, ahol a lengyel térítők is jól elboldogulnak. Azok a nagy számban itt ténykedő szláv misszionáriusok formálhatták az erről a területről alkotott képüket, akiknek jelentéseit olvasták, és akik a Collegium Illiricumban tanultak.

A Domonkos-rendnek többnyire inkább Moldvában voltak komoly hadállásai. A rend a tridenti zsinat után világszerte jeleskedett a katolikus missziókban, hazánkban azonban a ferencesek és a jezsuiták bizonyultak e téren jelentősebbnek. Ennek lehetséges oka, hogy a XVI. században a rendtartományuk összeomlott. Ennek ellenére különböző nemzetiség-

gű, egyaránt jól képzett képviselőket küldtek a magyar területekre. Más volt a helyzet a pálos renddel. Pázmány Péter esztergomi érsek egyenesen azt fontolgatta, hogy javasolja Rómának a megszüntetésüket. Róma végül a rend reformja mellett döntött, és ezután kezdtek a remeték missziós munkába, a nagyszombati rendi papképző főiskola megindításával pedig újjászülettek. Ezt a folyamatot Vánovics János szerzetesi pályáját nyomon kísérve szemlélteti a szerző.

A szép kivitelű könyv borítója Margit gróf rajzának felhasználásával készült, és egy XVII. századi, Erdélyből való ferences szerzetes ábrázol; ez a kép volt Tóth forráskiadvány-kötetnek is a logója. Az elől álló szerzetes fokozatosan halványuló, többszörös árnyképe lassan eltűnik, mint ahogy a történelmi idő és nem utolsósorban a róla adott beszámoló szerzője, a történész is a homályba vész. Végül csak az írás mint dokumentum marad.

ÖZE SÁNDOR

Harry Collins – Trevor Pinch: Dr. Gólem

ÜTMUTATÓ AZ ORVOSTUDOMÁNYHOZ

Ford. Szalai Éva. Scolar, Bp., 2007.
280 old., 2750 Ft

Vetessük-e ki gyermekünk manduláját? Segíthet-e a C-vitamin a rák legyőzésében? Megszoktuk, hogy ilyen kérdésekre az orvostudománytól várjunk választ. De mi történik, ha a társadalomtudomány vizsgálni kezdi, hogyan születnek meg az orvosok és természettudósok válaszai? A hazai társadalomtudomány és a fordítási hagyomány mind ez ideig egyaránt megfosztotta a magyar olvasót e megközelítés ismeretétől. A *Dr. Gólem* megjelenésével azonban végre magyarul is olvasható az angolszász tudomány-tanulmányok (*science studies*) talán leginkább közérthető és alapvető sorozata, a Gólem-könyvek egyik kötete. Igaz, nem Collins és Pinch immár klasszikus munkája, *A Gólem – avagy amit mindenkinek tudnia kel-*

lene a tudományról (The Golem: What Everyone Should Know about Science. Cambridge University Press, Cambridge, 1993.), vagy a szerzőpáros második, alapvetően a technológiával foglalkozó kötete (*The Golem at Large: What You Should Know about Technology.* Cambridge University Press, Cambridge, 1998.), hanem a sorozat legfiatalabb tagja (*Dr. Golem: How to Think about Medicine.* University of Chicago Press, Chicago, 2005.).

A két szerző a tudásszociológia erős programját követő, nagy szociológizáló hullám, pontosabban a bathi tudásszociológiai iskola és a „módszertani relativizmus” kiemelkedő képviselője, akik e kötetekben a külön társadalomtudományi szakmává fejlődött tudománytanulmányokat népszerűsítik. Bár jelentős kutatások vannak a hátuk mögött, itt a hangsúlyt nem az eredetiségre, hanem az új, provokatív és izgalmas tudománykép terjesztésére fektetik. A jó tollú szerzők mindhárom kötetben a szakma válogatott esettanulmányainak olvasmányos ismertetését nyújtják. A *Dr. Gólem* is jól mutatja, hogy a társadalomtudós mondhat érdekeset a tudományról, ami sokkal izgalmasabb a természettudomány saját naiv narratíváinál, vagy a társadalomtudomány – gyakran természettudomány-ellenes felhangú – szkepszisénel.

A *Dr. Gólem* több esettanulmánya is árnyalt tudományos elemzéssel szolgál olyan kérdésekben, amelyek az utóbbi időben hazánkban is jelentős médiafigyelmet kaptak. Jó példa a nyilvános tereken elhelyezett defibrilátorok témája, amelyek növekvő száma (és az erre költött milliók) nálunk, úgy tűnik, senkiben sem ébreszt kétségeket. Holott az újraélesztési technikák fejlődésének történetéből kiderül, hogy a drága készülékek csak a tévé kórházsorozataiban múlják felül a hagyományos módszerek (külös szívmasszázs, mesterséges lélegeztetés) nehezen mérhető és alacsony hatékonyságát. Még ha a jó időben, jó helyen, a készülék kezelését ismerő és segítőkész ember mellett esünk is össze, ettől alig 1-3 százalékkal nő túlélési esélyünk. Ez pedig nem sok, és Collinsék álláspontja egyértelmű: „kár még több közpénzt költeni az

efféle eszközökre, ha azt a pénzt más területen jobb eredménnyel lehetne felhasználni.” (178. old.) A magyar közegészségügyben valószínűleg lehetne. Mivel azonban egy nem hatásos technika is eredményesebb, ha hisznek benne, a kedvezőtlen statisztikák nyilvánosságra hozatala tovább csökkenené a megmenthető életék számát, hiszen kevesebben volnának hajlandók egy kétes hatásfokú újraélesztési technika elsajátítására.

A gyermekek védőoltásainak példája jelzi, hogy az orvoslás hatékonyságát más módon is befolyásolja a nyilvánosság. A védőoltások és a szülői jogok konfliktusának részletes elemzése arra a következtetésre jut, hogy „[s]ehol nincs akkora feszültség az egyén választási lehetősége és a közjó között, mint a gyermekek oltásában” (209. old.). Hiszen az egyéni jó (a védőoltás kockázata miatt jobb, ha gyermekemet nem oltják be egy olyan társadalomban, ahol mindenki más be van oltva) és a közösségi jó (a járványok megelőzése, vagyis mindenki beoltása) ellentétének játékelméletileg is modellezhető helyzetében szembekerül a szülő és a társadalom. Mégsem szabad a közösséget veszélyeztetni azzal, hogy egyéni önzésünknek teret engedünk.

Máshol Collinsék nem az egyértelmű válasszal, hanem éppen annak hiányával tudnak újat mondani: a vitatott betegségek, mint a mencedzserbetegség (CFS, krónikus fáradtság szindróma), a fibromialgia és más, modern betegségek keletkezéstörténetét vizsgálva feltárják, milyen társadalmi folyamatok játszottak szerepet számos kórkép, például az öbölháború-szindróma elfogadtatásában. A szociálkonstruktivista megközelítés itt meglepő támogatókra találhat: a beteg- és orvoslobbik hatékonysága láttán a fibromialgia „felfedezője” is így nyilatkozik: „nemhogy gyógyítanánk egy betegséget, hanem inkább létrehozuk.” (143. old.)

Különösen izgalmas társadalmi folyamat az alternatív orvoslás terjedő népszerűsége, amely együtt jár elszigetelődésével a biomedicinától. Pinch egy pár évvel ezelőtti, a *Hermeneutika és a természettudományok* című tihanyi konferencián történt incidenst idéz fel annak a tanulmánynak a felvezeté-